

KEJLSTRUPS HISTORIE

VILFRED FRIBORG HANSEN

1997-98 / 2001 / 2013

INDHOLDSFORTEGNELSE

I. KEJLSTRUPS OPRINDELSE

Landskabet
Jordbunden
De første mennesker
Landsbyen grundlægges
Kejlstrups "byplan"
Herremænd og fæstebønder
Landboreformerne
Udskiftningen
Selveje
Næringsfrihed

II. DE TOLV GÅRDE

1. Flemming Sloths gård, Stenbjergvej 11, matr. 1 a og 2 e
2. Kjellerupgård, Stenbjergvej 17, matr. 2
3. Inger og Rudolf Knudsens gård, Kærtoften 14, matr. 3 b og 3 e
4. Fogedgården, Krogryggevej 2, matr. 4 a
5. Bondes gård, Krogryggevej 1, matr. 5 a
6. Vandgården, Kærtoften 7, matr. 6 h
7. Justegården, Kejlstrupvej 29, matr. 7 a
8. Clemensgården, Kejlstrupvej 31, matr. 21, 8 l og 19 e
Kristine Mogensen
9. Mosegården, matr. nr. 9 (brændt, men sammenlagt med nr. 8)
10. Stenbjergvej 5, matr. 10 a
11. Vestergård - samt rødt stuehus Stenbjergvej 4 A, matr. 11 c
12. Møllegården, matr. nr. 12, Stenbjergvej 7

III. DE ÆLDSTE HUSE

De seks huse med jord
Det mystiske nr. 19
De tre jordløse huse
De gamle huses historie
"Karetmagerhuset", Kærtoften 16, matr. 2 b og 17 b
"Cementstøberhuset", Kærtoften 10, matr. 18 a og 19 b
Bækhuset, Kærtoften 12, matr. 22
Lottehuset, Østervej 4, matr. 8 n, 20 c, 26 a og b

IV. 1850-1900: KØBMAND, BAGER, TØMRER, SMED, SKOLE OG MISSIONSHUS

Købmandsgården, Kærtoften 9, matr. 7 b
 Bageren, Kærtoften 3, matr. 7 d og 7 f
 Nabohuset til bageren, Kærtoften 5, matr. 7 h
 Tømreren, Kærtoften 1, matr. 7 e
 Skolen, Kærtoften 2, matr. 8 c
 Englunden, tækkemandens hus, Stenbjergvej 6, matr. 16 b
 Smedjen, Stenbjergvej 9, matr. 12 d
 Missionshuset og Indre Mission i Kejlstrup, Stenbjergvej 13, matr. 1 b
 "Kokkehuset"

V. FRA ÅRHUNDREDSKIFTET TIL I DAG

Under og efter Første Verdenskrig:
 Smedehuset, Kejlstrupvej 24, matr. 9 d og 8 e
 Vesters villa / dyreklinikken, familien Vester, Stenbjergvej 3 B, matr. 9 b
 Stenbjergvej 4 A, matr. 11 c
 Kærtoften 8, matr. 19 d, 18 c og 19 h
 Kærtoften 6, matr. 19 a
 Trediverne - forbindelser til omverdenen
 Handlende udefra, "landture"
 Byens egne handlende
 Valborgaften
 Kejlstrup-dialekt
 Tredivernes krise og byggeri
 Kolkærvej 2, matr. 11 d
 Lyshøjvej 1, matr. 8 f
 Lyshøjvej 3, matr. 8 g og 8 h
 Kejlstrupvej 20, matr. 8 d
 Efter 1945:
 Lyshøjvej 5, matr. 8 k og 8 i
 Lyshøjvej 7, matr. 8 o

NOTER

BILAG

Skolebillede 1902, 1926, 1944 og 1955 med navne
 Feldballe-Nødager sogneråd 1902 med navne
 Matrikelkort 1997
 Bygningernes opførelsesår, kort
 Diverse kort

FORORD

I foråret 1997 nedsatte Rønde byråd et udvalg, der skulle udarbejde et lokalplanforslag for Kejlstrup.

Mens dette skrives, er lokalplanforslaget færdigt og udsendt til offentlig høring.

Det nedsatte "Kejlstrup-udvalg" var sammensat af politikere, embedsmænd og borgere i Kejlstrup. Formand var Chr. Laursen, Fogedgården i Kejlstrup. Fra Kejlstrup deltog desuden Else Sørensen og Hanne Sloth. Fra byrådet deltog Nina Gregersen (S) og Bertel Clausen (V), valgt som embedsmand var planlægger Ejvind Bak. Den praktiske del af arbejdet med lokalplanen har påhvilet ham.

Arbejdet med lokalplanen affødte naturligt nok en stor interesse i Kejlstrup for områdets historie. Derfor arrangerede AOF i begyndelsen af august 1997 en byvandring i landsbyen, ledet af undertegnede.

Byvandringen begyndte i Justegården. Mellem 50 og 60 mennesker var mødt op. Vi gik byen rundt, standsede op forskellige steder og vendte tilbage til Justegården, hvor Else Sørensen havde sørget for kaffeborde til alle. Her blev der yderligere fortalt om Kejlstrups historie og vist lysbilleder, og mange af deltagerne bidrog undervejs.

Som leder af byvandringen havde jeg naturligvis i forvejen forsøgt at skaffe mig et overblik over Kejlstrups historie. Især havde jeg talt meget med Else Sørensen, Doris og Karl Nielsen, Inger og Rudolf Knudsen, samt Grethe og Johs. Nielsen. I løbet af selve aftenen fik jeg min viden yderligere suppleret op af de forskellige indlæg.

Resultatet af forarbejdet til og gennemførelsen af byvandringen, har jeg her forsøgt at skrive i en sammenhængende fremstilling. Fremstillingen er efterfølgende kommenteret og rettet på forskellige punkter af de samme, som jeg talte med i forbindelse med byvandringen.

Jeg håber, borgerne i Kejlstrup vil tage godt imod den og benytter lejligheden til at sige tak til de mange, der har bidraget ved at delagtiggøre mig i deres viden om landsbyen Kejlstrups historie.

Vilfred Friborg Hansen, sept. 1997 / okt. 1998.

Forord til 3. udgave 2013: I denne nyeste udgave er der, ud over en del rettelser og tilføjelser i forbindelse med 2. udgave fra 2001, der blev lagt på nettet af Kejlstrup Beboerforening, foretaget yderligere rettelser, bl.a. med hjælp af Grethe Nielsen, tidligere Kejlstrup, nu Moesbakken i Rønde. Der er stadigvæk ikke gjort forsøg på at føre historien systematisk ajour.

Vilfred Friborg Hansen, februar 2013

I. KEJLSTRUPS OPRINDELSE

Landskabet

Kejlstrup ligger på det yderste af den randmoræne, der dannedes i slutningen af istiden, da isen var under tilbagetrækning og i et par tusinde år stoppede op her i vores område. Isranden havde ligget helt inde i det midterste Jylland, men isen var nu smeltet så meget, at randen lå i en linje fra det nuværende Thorsager og ned til det nuværende Kejlstrup. Her standsede afsmeltningen i to-tre tusinde år.

Resultatet blev, at der hobedes groft materiale op der, hvor isranden stod og skurrede frem og tilbage - her dannedes en såkaldt randmoræne. Kejlstrup ligger i dag på denne randmoræne. Jorden er her leret og frugtbar.

Skellet mellem moræneler og muld dannes i dag af Krogryggen øst for Kejlstrup. Her har isranden altså sluttet. Skellet er endnu i dag usædvanlig skarpt: landsbyen Kejlstrup ligger på god og fed jord - Feldballe bakker på den anden side Krogryggen er det argeste sand.

Foran isranden fossede smeltevandet ud, bl. a. gennem den flod, der dannedes under isen og som i dag udgør tunneldalen fra Følle Bund nord om Rønde og ud nord for Rostved. Lige foran isranden resulterede det hvirvlende og urolige vand, at der dannedes et uroligt landskab med søer og dale. Hvis vi i dag bevæger os øst for Kejlstrup, op på toppen af Krogryggen, har vi dette kaotiske landskab foran os: bakkerne og småsøerne ind mod Feldballe. Hvis man kikker på et kort kan man se, hvordan der ligger et helt bånd af søer foran den gamle isrand: Stubbe sø, Langesø, Lillesø, Øjesø, Korup sø, Ellev enge - længere ude munder dette sø- og vådområde ud i Kolindsund.

Søernes afløb var i årtusinderne efter istiden i Randers Fjord. Først senere ændredes det til, at afløbet skete gennem Kolindsund og ud i Kattegat ved det nuværende Grenaa.

Øst for søsystemet fik vandet fra den smeltende indlandsis et roligere forløb. Her bredte vandet sig og dannede store flade sletter. Her aflejredes de mindre grove materialer. Derfor fremtræder dette landskab i dag som store sandsletter, hvoraf den kendteste er Tirstrup hedeslette - sådanne store flade landskaber er naturligvis velegnede til at lægge en flyveplads på, som tyskerne jo fandt ud af det under den sidste krig.

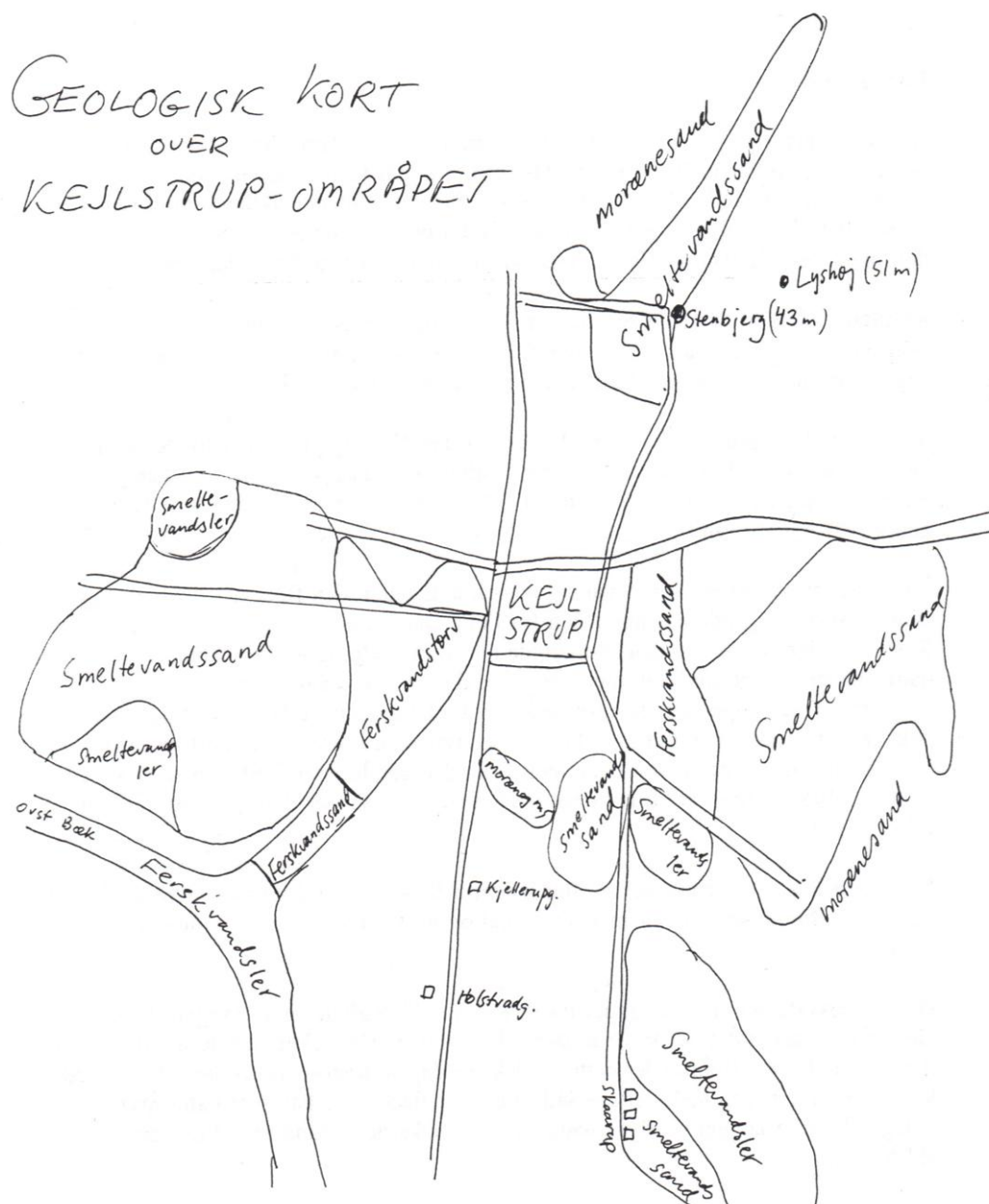
Det hører med til historien, at de store sandsletter kom i drift i middelalderens slutning, så der dannedes flyvesand i stil med det Råbjerg mile, som vi kender i dag. Sandflugten standsedes i begyndelsen af 1800-tallet, så de tidligere sandflugter mellem Thorsager og Grenå i dag fremtræder som fyr- og granplantager. Mest kendt er Taastrup Granskov, der er et resultat af kgl. sandflugtskommissær Martens' indsats

for at komme sandflugten i vores område til livs.

Jordbunden

Da isen var væk, dannedes nye veje for vandet. Lige øst for Kejlstrup har der været en sø med afløb gennem Oust bæk til Kaløvig. Derfor træffes der også midt i leret og mulden lag af ferskvandssand.

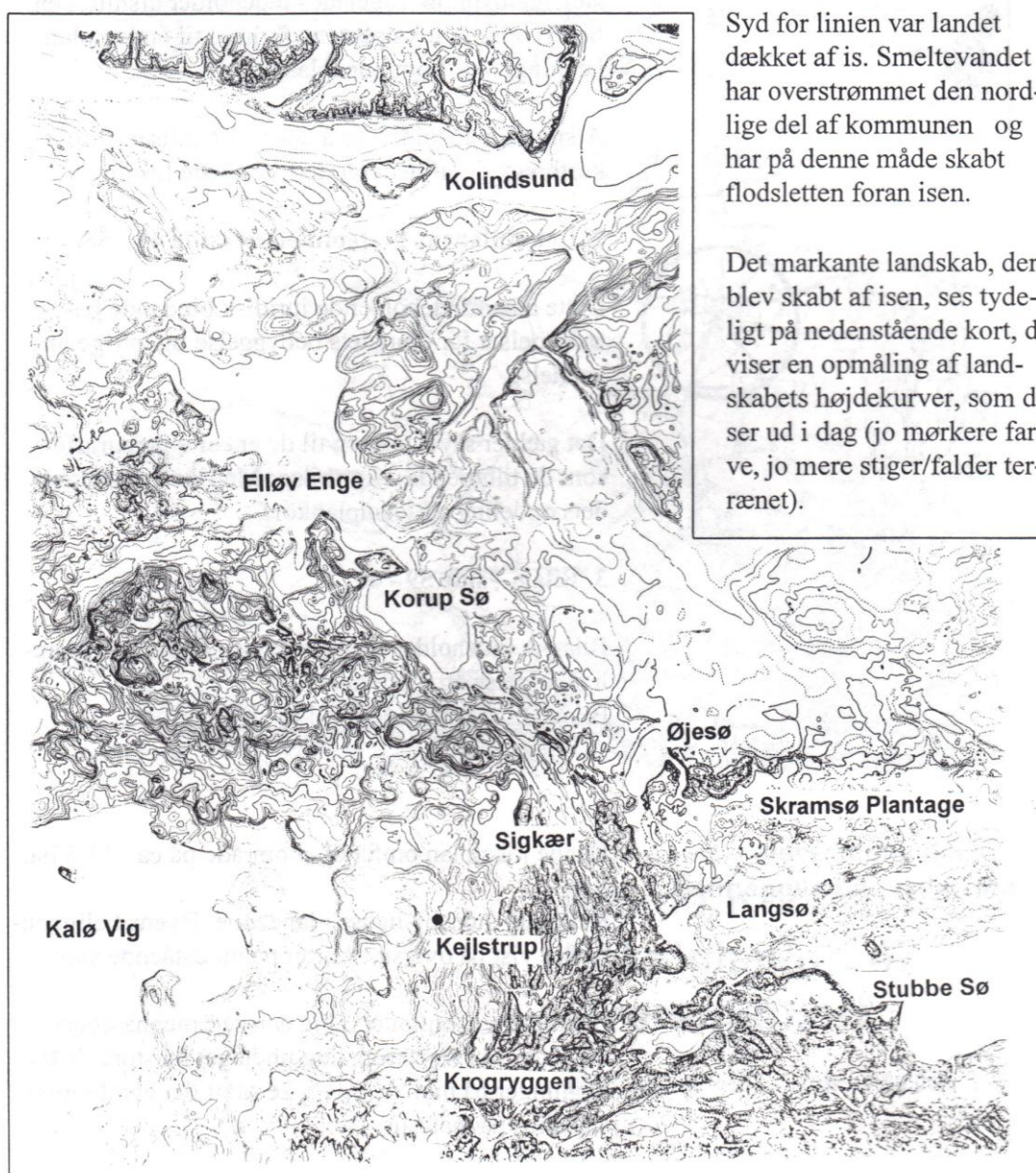
På et geologisk kort over Kejlstrup er der afsat et område med ferskvandssand i den østlige del af Kejlstrup - her husker de ældre i byen også, at der var en lille sø og nogle sumpede områder. Gården, hvis marker var præget heraf, hedder karakteristisk nok Vandgården.

Jordbunden omkring Kejlstrup - frit efter det geologiske kort over Kejlstrup

Da man gravede grundene ud til de seks nye parcelhuse i den nordlige del af landsbyen, stødte man til manges store overraskelse også på rent sand - nogle steder blot 30-40 cm. nede. Tæt nedenunder var der vand, så byggeriet kompliceredes betydeligt.

Ole Laursen fortæller, at der mange steder i og omkring Kejlstrup er meget let til grundvandet og at man overalt træffer på vandførende lag. En af vandstrømmene har gået fra Vandgårdens marker gennem byen ved Bækhuset, forbi Møllegården (hvor der har været en vandmølle), og videre ud i Ovst Bæk.

Terrænkort over Rønne kommune

Vest for Kejlstrup - mellem Vestergård og Ovst Bæk - viser det geologiske kort et område med smeltevandssand. Det kan forklares ved, at isranden på et tidspunkt har stået ved Ovst Bæk, så der har været et søområde lige foran isranden ind mod Kejlstrup og ned mod Grønfeld mark.

Længere mod vest har saltvandet på et tidspunkt - det må være i det såkaldte "stenalderhavs" tid ca. 4000 f. Kr. - dannet en stor vig omkring den nuværende Kolå. På det geologiske kort er der markeret saltvandsgrus og - sand helt ind mod øst på den anden side af Ovst Broⁱ.

De første mennesker

At der tidligt har været mennesker i området omkring det nuværende Kejlstrup, vidner resterne af den flotte runddysse på "krogryggen" øst for Kejlstrup om.

Vore rund- og langdysser stammer fra perioden 3500-3000 før Kristi fødsel. Vi har mange virkelig flotte af slagsen på vores egn, f.eks. runddyssen i Taastrup Granskov, Posekær stendysse ved Agri på Mols, og langdyssen i Hestehaveskoven.

Dysserne anbragtes ikke sædvanligvis så højt som det er tilfældet med dyssen ved Kejlstrup. Denne form for placering hører den senere bronzealder til. Bronzealderens mennesker begravde deres døde i store høje, som netop anbragtes højt, så de fungerede som stammens "kendemærker" i landskabet. Vi kender det fra f.eks. Store Baunehøj mellem Rønde og Kalø.

Runddyssen ved Kejlstrup føjer sig fint ind i rækken af væsentlige oldtidsminder på vores egn. De fortæller os, at Djursland har været et attraktivt område for oldtidens mennesker, her var dyrkbart jord, her var skove med god jagt og olden til svinene, og her var søer og kyster med godt fiskeri.

Landbruget kom til Danmark omkring år 4000 før Kristi fødsel. Oldtidens bønder har ikke været helt bofaste, de har med mellemrum svedet skov af for at tage ny jord under dyrkning, når den gamle jord var udpint. Sådan har bønderne omkring Kejlstrup også levet - "svedjebrug" kalder vi den form for landbrug. Bønderne i Kejlstrup-området har også haft fremragende muligheder for jagt og fiskeri både i skove og søer øst for området, og i skovene og kyststrækningerne syd og vest for området.

I området øst for Krogryggen, hvor landskabet præges af bakker, sand og moser, fandt man i en af moserne, Brudemosen (der vistnok i gammel tid hed "Brusi mose" - på udskiftningskortet ses tilsvarende stednavnet Brusi Bakker op til mosen), en egebåd fra stenalderen, en udhulet egestamme. Båden blev afleveret til Nationalmuseet, og besøgende fra Kejlstrup kan fortælle, at da de spurgte til båden lige efter krigen, fik de at vide, at den var under konservering. Hvad Nationalmuseet derefter har gjort ved den, ved ingen^{i i}. Formodentlig har båden været i brug i stenalderen, hvor havet stod betydeligt højere end i dag, og hvor der har været klare søer i de moser og sumpe, man

i dag træffer på i Feldballe bakker.

Mads Lidegaard beretter om et sagn, der knytter sig til Brudemosen, som han i øvrigt omtaler som Brudesø Mose¹: "Greven af Skårupgård (3 km mod syd) kørte med sin trolovede i firspand for at blive viet i Feldballe kirke. Da de kom til den stejle bakke før byen, blev hestene sky og løb løbsk ned ad bakken ud i et stort vandhul, hvor karet, heste og brudepar forsvandt. Søen kaldtes Brudesø og er siden blevet til en mose, som til gengæld er bundløs. Da man engang prøvede at lodde dybden, kom kareten med fire heste kørende ned ad bakken ud i mosen, hvor den "puttede sig" med det hele. Der går endnu spor af gamle veje fra Feldballe til mosen". Thorkild Gravlund tilføjer i Herredsbogen under Søndre Djurs Herred: "Der går gamle veje til Brudesø Mose. Måske var her en slags giftermålsting ved helligvældet²".

Kejlstrup grundlægges

Jorden, hvor Kejlstrup ligger i dag, er rigtig fed og frugtbar morænejord. Men det har ikke nødvendigvis været en fordel for de første bønder, da de slog sig ned i vores område omkring 4000 før Kristi fødsel.

En så fed jord kunne simpelt hen ikke bearbejdes med stenalderbøndernes primitive redskaber. Derfor kan vi også se, at de steder, hvor stenaldermenneskene har efterladt sig de rigeste minder, er på de lettere jorder f.eks. omkring Rostved, hvor skovene ind mod Kalø Vig og det nærliggende Korup sø i tilgift har budt på rige jagt- og fiskemuligheder.

Navnet Kejlstrup fortæller os, at landsbyen Kejlstrup er grundlagt sidst i vikingetiden eller først i middelalderen - et godt bud kunne være i århundredet mellem år 1050 og 1150.

I navnet skjuler sig nemlig ordet "torp", der betyder en udflytterlandsby, altså en landsby, der er grundlagt ved, at nogle bønder er flyttet fra en "moderlandsby" og har grundlagt deres egen landsby ude i et hidtil uopdyrket landskab. Torp-landsbyerne stammer netop fra vikingetid eller tidlig middelalder.

Yderligere skjult i navnet Kejlstrup er mandsnavnet Kjeld - eller som det hed dengang: Ketill. Kejlstrup har altså oprindelig heddet "Ketills torp". Dermed kender vi altså også navnet på grundlæggeren af landsbyen - men hermed hører vores viden også op. Ketill har været den mest kendte eller foretagsomme af en flok bønder, der er brudt op fra en tidligere landsby, måske på grund af overbefolkning eller udpining af jorden, og de er draget ud i "vildmarken" og har grundlagt deres egen landsby og har naturligt nok kaldt den Ketills torp efter den mest fremtrædende person i forbindelse med grundlæggelsen.

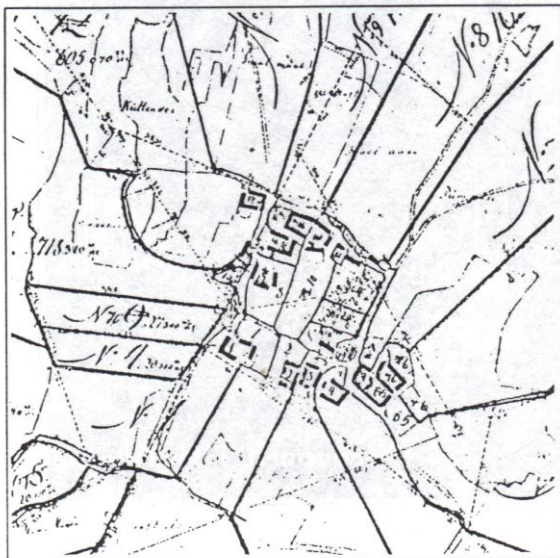
¹ Mads Lidegaard: Danske søer og vandløb fra sagn og overtro. Viborg 1999.

² Thorkild Gravlund: Herredsbogen. Jylland. S. 15.

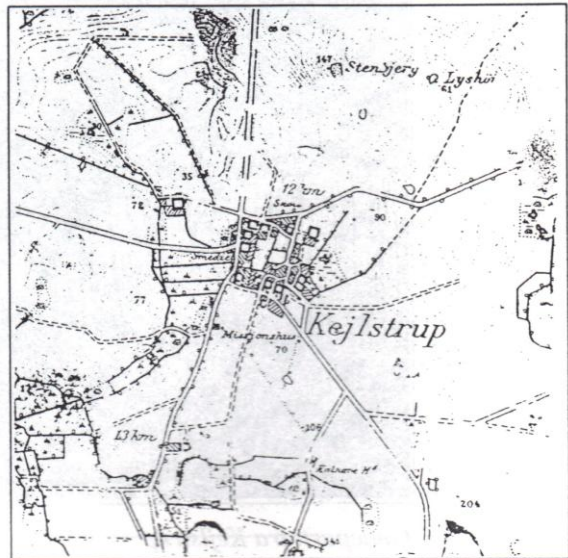
At det er sket i perioden omkring år 1100 har at gøre med to ting: for det første var der tale om overbefolkning på dette tidspunkt, så der grundlagdes en mængde nye landsbyer - vi kender dem også fra vores eget område, f.eks. Bjørns torp (Bjødstrup) og Karis torp (Korup).

For det andet var man nu i stand til at bearbejde den federe jord som den, der ligger omkring Kejlstrup: hjulploven var opfundet, og med den kunne man endda vende jorden, hvilket var et meget stort fremskridt. Det betød også, at man efterhånden holdt op med at flytte landsbyerne, når jorden var blevet for udpint - i stedet udvikledes systemet med hele tiden at lade en tredjedel af landsbyens marker ligge brak og "samle kræfter" til næste dyrkning.

Bønderne blev med andre ord bofaste. Derfor gjaldt det om at få landsbyens gårde og fællesarealer placeret så praktisk som muligt, for de kunne komme til at ligge på samme sted i hundreder af år fremover.

Kejlstrup by 1791

Kejlstrup by ca. 1920

Kejlstrups "byplan"

I Kejlstrup er det helt tydeligt, at man har haft et stort fællesareal i midten af landsbyen - det blev kaldt et forte. Dette areal kunne anvendes til festplads, byens smed kunne være her, husmændene kunne have et par kreaturer græssende her. "Bystævnet" med stenene, som man sad på, når man aftalte dyrkningen af markerne, har også været her.

Gårdene klumpede sig sammen i to klumper, dels øverst i landsbyens nordvestre hjørne, dels nederst i landsbyens sydøstre hjørne. Kun en enkelt gård, nemlig den nuværende Flemming Sloths gård, har ligget lidt ensomt i det sydvestre hjørne.

De to klumper af gårde har virkelig været "klumper", for gårdene har været så tæt sammenbyggede, at flere længer har været benyttet af to gårde: den ene side har vendt ind mod den ene gårds gårdsplads, den anden mod den anden gårds.

Det gav tryghed at bo så tæt sammen. Man var jo vant til at skulle tale sammen om mange ting, og landsbyen var også et socialt netværk. Frygten for alle de "væsener", der færdedes i naturen og i mørket har også tilskyndet til at rykke så tæt sammen som muligt.

Egentlige veje havde man ikke brug for. Kejlstrup lå uden for det kendte vejsystem, så der var ikke tale om nogen form for trafik - et i øvrigt næsten ukendt begreb på landjorden dengang - den meste trafik foregik til vands. Man har kantet sig rundt mellem gårdene, og hvad der kunne blive tale om af veje har dannet sig naturligt der, hvor man af praktiske grunde færdedes oftest.

Herremænd og fæstebønder

Hvornår Kejlstrups bønder er blevet fæstebønder under Møllerup ved vi ikke. Hvordan det er foregået ved vi heller ikke. Har de selv, på grund af de urolige tider i middelalderen, bedt om at komme ind under herremandens beskyttelse og til gengæld overladt ham ejendomsretten til deres jord? Eller er det herremanden på Møllerup, der har tvunget dem til at afstå ejendomsretten til deres jord? Måske er det rigtige svar en blanding af begge dele - begge parter kan have set deres fordele i arrangementet.

Det kan være sket sidst i 1100-tallet eller i 1200-tallet. I hvert fald ved vi, at marsk Stig byggede Møllerup som en meget stærk borg i 1200-tallets anden halvdel, og at han var en af rigets mægtigste mænd. Kejlstrup ligger tæt på - sandsynligheden taler for, at bønderne her tidligt har været fæstebønder under marsk Stigs Møllerup.

I hvert fald ved vi, at når vi kommer op i 1600-tallet hørte næsten alle gårde i Kejlstrup under Møllerup, for vi har bevaret Møllerups såkaldte jordebøger, d.v.s. de bøger, hvori der er ført regnskab over, hvilke gårde skulle betale fæsteafgift til Møllerup og hvor meget.

12 gårde var der ialt i Kejlstrup, og af dem hørte de ti under Møllerup, mens to hørte under "Horsens Hospital". Da matriklen af 1688 udkommer, hører imidlertid alle 12 gårde under Møllerup, så Møllerup må have købt eller på anden måde erhvervet de resterende to gårde. Muligvis sker det i 1652, da Møllerup køber to Kejlstrup-gårde af Erik Høeg til Bjørnholm. Det er nærliggende at tro, at det er de samme to gårde, der er tale om - altså at de to "hospitalsgårde" i første omgang har været erhvervet af Bjørnholm, før de overgår til Møllerup.

Det var ikke usædvanligt, at et par gårde i en landsby hørte under et "hospital" langt væk. F.eks. hørte tre gårde i Følle under Århus Hospital endnu i 1700-tallet.

Datidens hospitaler var klostre, hvis munke havde specialiseret sig i at tage sig af syge mennesker. En af de munkeordner, der var kendt for dette, var johanniterne, der i Danmark kun virkede som hospitalsorden. I Horsens var netop beliggende et stort johanniterkloster, der fungerede som hospital. Det blev som andre klostre konfiskeret

efter reformationen i 1536, og i 1575 blev det overtaget af Holger Rosenkrantz, der byggede det om til slottet Stjernholm, kaldt op efter hans hustru, der var af slægten Gyldenstjerne.

Møllerup overtoges i 1600-tallet af slægten Gyldenstjerne, og de giftede sig i 1680 ind i Rosenkrantz - det skete, da Knud Gyldenstjerne i 1680 ægtede Elizabeth Rosenkrantz. Kan de to gårde i Kejlstrup ved denne lejlighed tænkes at være lagt ind under Møllerup?

Hvordan de i sin tid er kommet under Horsens Hospital er lige så usikkert. Men kongen ejede meget gods på Djursland i 1300-tallet, således var nabogodset Kalø en af Valdemar Atterdags hovedborge, og vi kender flere eksempler på mageskifter mellem kongen og Møllerups ejere. Netop Valdemar Atterdag (1340-75) skænker johannitterne den store godsgave, der gør det muligt for dem at oprette det nye hospitalskloster i Horsens. Kan gårdene i Kejlstrup være fulgt med i denne forbindelse?

Andre muligheder er de almindelige: at en herremand skænker hospitalsklostret en gave til gengæld for, at det tager sig af en syg slægtning eller som tak for en helbredelse af en selv eller en slægtning.

Lad os ende med kort at konstatere, at i den første kendte jordebog over Møllerups gods, nemlig den fra 1758, hører alle Kejlstrups 12 gårde under Møllerup. I 1790'erne noteres også 6 huse i Kejlstrup som hørende til Møllerup - det tyder på, at også alle huse i landsbyen har været i fæste under Møllerup.

Landboreformerne

Kortet over udskiftningen af vore landsbyer er som regel en af de væsentligste kilder til vores viden om de enkelte landsbyer. Kejlstrup er ingen undtagelse.

Landboreformerne i slutningen af 1700-tallet var et resultat af fremsynede godsejeres og kronprins Frederiks forståelse for, at hvis de gode landbrugsconjunkturer skulle udnyttes fuldt ud i Danmark, så skulle hele landbruget omorganiseres, så man kunne få bønderne til at bestille noget mere.

En af midlerne var at samle landsbyernes marker under de enkelte gårde, så fremskridtsvenlige bønder kunne få mulighed for at indføre mere effektive dyrkningsmetoder. Det er det, der kaldes udskiftning. Ofte fulgte i kølvandet på udskiftningen også en udflytning, idet gårdene flyttedes derhen, hvor det var mest praktisk efter udskiftningen.

Et tredje led i i reformerne var opmuntringen til bønderne om at købe deres gårde fri af godserne og altså blive selvejere.

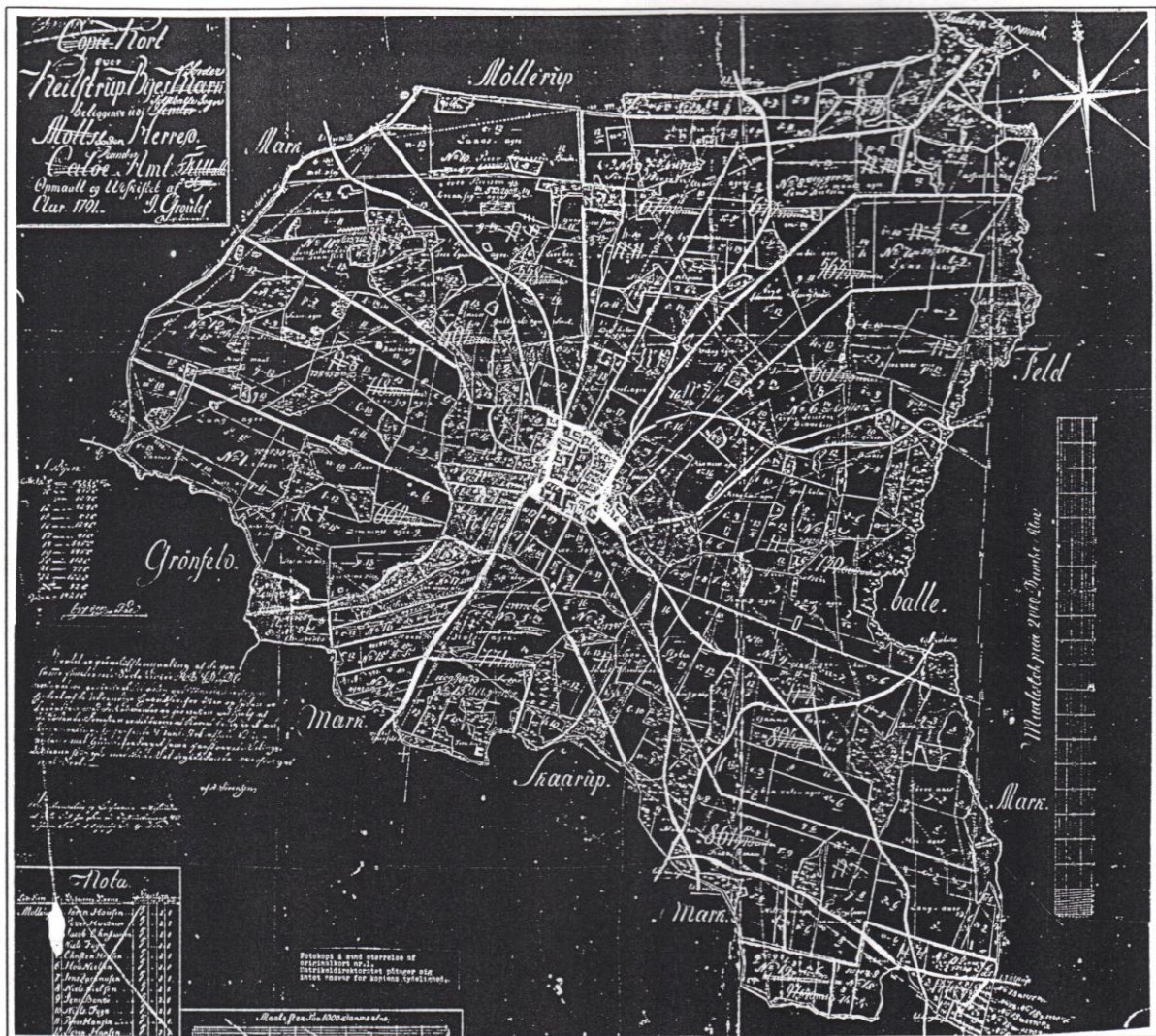
Kejlstrup er ret tidligt på færde med udskiftningen - det sker allerede i 1791 (mod f.eks. Rønde i 1792, Thorsager 1793). Det mest bemærkelsesværdige er dog, at

Kejlstrup-gårdene overgår til selveje allerede i 1798 - for de flestes vedkommende. Her kan sammenlignes med gårdene under Kalø, der ikke bliver selvejergårde før i løbet af 1850'erne og 60'erne.

Udskiftningen

Udskiftningen i Kejlstrup blev en såkaldt stjerneudskiftning, idet gårdene blev liggende inde i landsbyen og hver af dem fik så tillagt jord i en lang smal strimmel udad, således at strimlen blev bredere og bredere, jo længere man kom ud.

Da gårdene i forvejen lå et stykke fra hinanden i de to klumper var det på denne måde muligt at gennemføre udskiftningen uden udflytning. Gård nr. 2, den nuværende Kjellerupgård, er dog flyttet ud af landsbyen på et tidspunkt, og gård nr. 11, Vestergård, blev flyttet ud efter at den var brændt i 1848. Resten af gårdene blev i de næste hundrede år liggende stort set hvor de lå ved udskiftningen.

Udskiftningskortet for Kejlstrup 1791. Fra lokalplanen.

Der var også huse i landsbyen, dels huse med jord, dels huse uden. Det var almindeligt, at husmændene ved en udskiftning fik tildelt små jordlodder langt ude i markerne, og som regel den ringeste jord. I Kejlstrup fik de tildelt nogle lodder i engarealerne ude langs den nuværende Grønfeldvej - matrikelnumrene her blev derfor nr. 13-17. Desuden kan vi se, at den gamle landsbyforte er blevet delt i to lodder, som tildeltes hver en husmand - det blev altså til matrikel nr. 18 og 19. Det er muligt, at nr. 18 har været den senere cementstøber-gård. Huset til nr. 19 har sandsynligvis ligget oppe ved Lottebakken.

Da det var Møllerup, der ejede alle gårdene, var det nemt at lave en jordfordeling, der sikrede hver af de 12 gårde lige meget i hartkorn. Det blev til fem tønder, to fjerdingkar og et album hartkorn til hver. Hartkorn er ikke et flademål, men i det indgår også jordens bonitet - der skal altså flere tønder land dårlig jord til at udgøre det samme mål i hartkorn end i god jord. I teorien skulle altså hver af de 12 gårde i Kejlstrup herefter give nøjagtig samme udbytte - og i hvert fald skulle de hver betale nøjagtig det samme i fæsteafgift til Møllerup. Det samme gjaldt i øvrigt husene, der hver blev på seks skæpper hartkorn (en tønde består af otte skæpper, en skæppe af fire fjerdingkar, et fjerdingkar af tre album).

Ejerne af de 12 gårde noteres også på udskiftningskortet: det er Søren Housen, Peder Hvidkier, Jacob Christensen, Niels Foged, Christen Housen, Hou Nielsen, Jens Zachariassen, Niels Nielsen, Jens Bonde, Niels Foged, Peder Hansen og Søren Hansen. Karakteristisk nok har man derimod ikke fundet det umagen værd at nævne husmændenes navne. Navnet Hou er en forkortelse for Houge - Housen altså for Hougese. Det har tilsyneladende været et almindeligt anvendt navn i Kejlstrup dengang, hvor man i øvrigt kom til at hedde Hougese til efternavn, hvis ens far hed Houge til fornavn.

Selveje

Det er bemærkelsesværdigt, at allerede syv år efter udskiftningen går ti af de 12 gårde over til selveje.

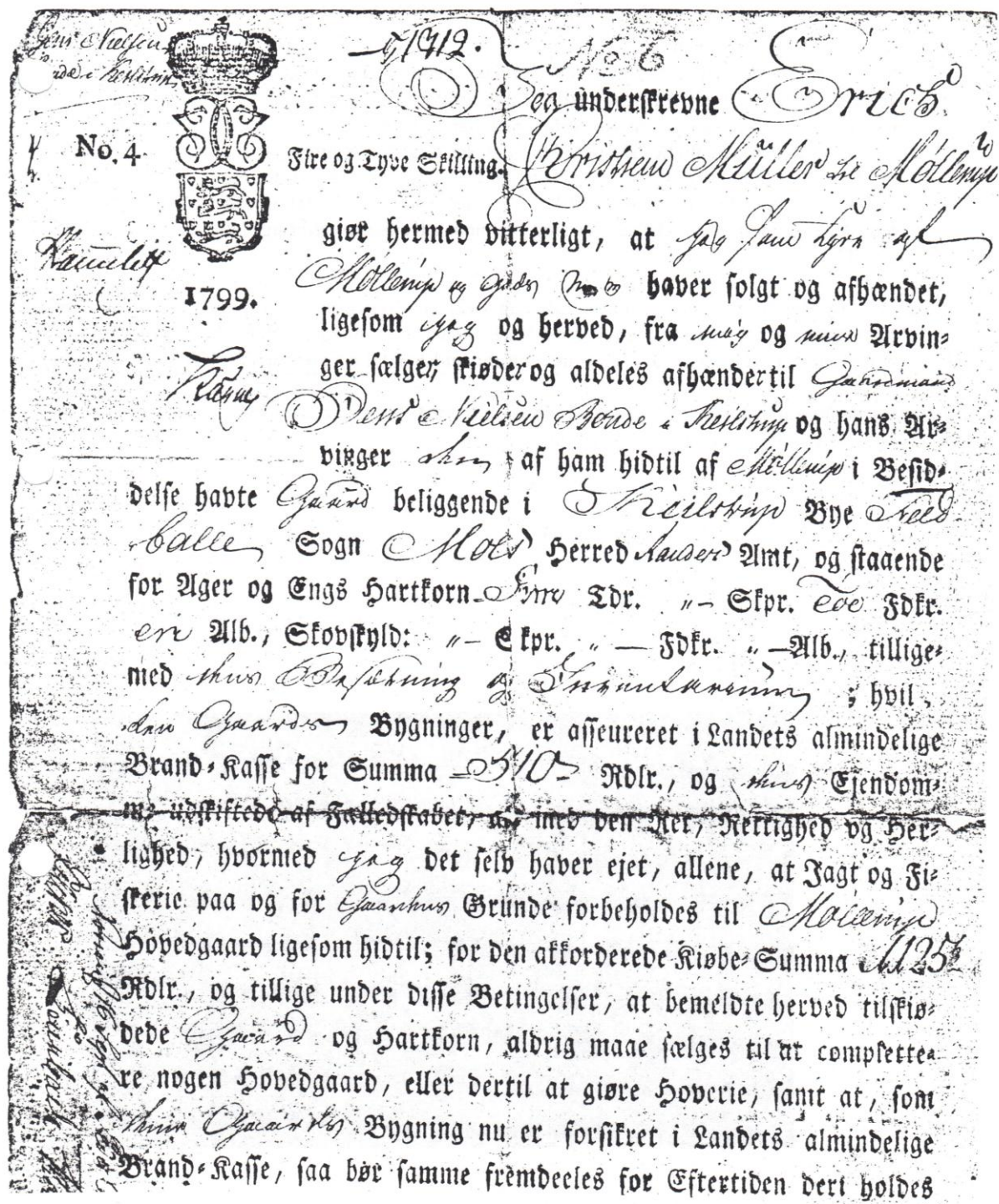
Forklaringen er utvivlsomt at finde på Møllerup. Møllerup var i 1796 blevet solgt ved en auktion i Århus til landvæsenskommissær Rasmus Müller og birkedommer Erik Chr. Müller. De to herrer havde næppe de smukkeste hensigter - ordet "godsslagtere" falder en på læben, og i slagtingen af godset har altså indgået at få fæstegodset solgt fra og skaffe sig kapital på den måde - for ti af gårdene i Kejlstrup skete det i 1798, for de resterende to gårde i 1799. Samme år, 1799, købte Erik Chr. Müller sin medejer ud og blev altså enejer af godset, som han herefter delvist udstykkede. Han døde i 1827, hvorefter Møllerup igen solgtes videre på auktion.

Det var altså efterhånden så som så med godset, men det kunne de Kejlstrup-bønder jo herefter være ret ligeglade med. De ejede nu selv deres gårde.

Det er ganske utroligt, som der herefter handles med jord bønderne imellem. Det er

temmelig umuligt at få et overblik over de forskellige køb og salg.

Men Kejlstrup var et rigt samfund, og der er ingen tvivl om, at det meget tidlige selveje har betydet, at bønderne i Kejlstrup havde et forspring i forhold til så mange andre bønder, hvad angår dygtighed og omstillingsevne. Selvejet stillede store krav til

bøndernes evne til at benytte markedsmekanismerne ved køb og salg, og den har været med til at give selvbevidsthed og få den gamle underdanighed i forhold til godsejere og andre autoriteter væk. Præsten i Feldballe skriver omkring 1850ⁱⁱⁱ: *"Bønderne på denne egn er, som alle jyder, tilbøjelige til handel. Der er idelig omsætning, ikke alene med kreaturer, men også med ager og englodder og parceller af gårdene"*.

Hvad man også kan forestille sig, er at de, der ikke klarede sig under de nye forhold, havde det tilsvarende svært - følte, at de ikke slog til - under de nye forhold lå det jo i luften, at hvis man ikke klarede sig, så lå skylden kun ét sted: hos én selv.

Grunden til, at disse ting skal nævnes, er at da vi støder på beskrivelser af Kejlstrup i slutningen af århundredet, får man indtryk at nogle meget stolte og selvbevidste bønder, hvoraf nogle til tider nærmest køber de andre op. På den anden side af "stregen" støder vi så på bønder, der falder i druk og kortspil og sætter hele gården over styr på kort tid.

Næringsfrihed

I de første årtier efter udskiftning og selveje har Kejlstrup fortsat været forholdsvis afsondret fra omverdenen. Vejsystemet gik stadigvæk udenom landsbyen.

Selv om landbrugskonjunkturerne ikke var de bedste efter at vi var kommet i krig med England i 1807 og dermed tabte hele det lukrative kornmarked i Norge, så ser det ikke ud til at være gået allerværst i Kejlstrup. I hvert fald fik nogle gårde bygget nyt - det flotteste eksempel er Fogedgårds stuehus, der er bygget i 1827. Da konjunkturerne for alvor blev bedre i løbet af 1840'erne blev det dog til flere nye stuehuse på Kejlstrup-gårdene: Fl. Sloths gård i 1863, Bondes gård i 1864, gård nr. 10 1873, Clemensgården 1885, Rudolf Knudsens gård 1890.

I Liber Daticus, der er sognepræsternes optegnelser om deres sogne, omtales det omkring 1850, at der er 11 gårde i Kejlstrup (Kjellerupgård har allerede været udflyttet fra landsbyen), tre huse med jord, fire huse uden jord, 151 indbyggere fordelt på 30 familier. Der er tre gader i landsbyen (det må være den nuværende Stenbjergvej, Lottebakken (nu kaldet Østervej), samt den nuværende Kærtøften).

Men endnu mere markant er det efter indførelsen af demokratiet i 1849 og især næringsfriheden i 1857 (fuldt gennemført fem år senere), at nu bliver der også plads til nye erhverv i form af handel og håndværk i selv så lille en landsby som Kejlstrup. Købmand, bager, karetmager, tækkemand - for nu blot at nævne nogle. Dermed kommer der også nye bygninger til i landsbyen, og der bliver tale om et mere fast vejsystem end man havde kendt tidligere. Endelig bør også nævnes missionshuset, der kom til i 1890 som et resultat af den voldsomme indre missionske vækkelse, der slog igennem i Kejlstrup omkring dette tidspunkt.

De fire hovedinformanter til skriftet om Kejlstrups historie: fra venstre Grethe og Johs. Nielsen (cementstøberen), Inger og Rudolf Knudsen (landbrug), her fotograferet foran købmandsgården i sommeren 1997. Foto VFH

Kejlstrup ca. 1910, øverst Stenbjergvej med Møllegården, i baggrunden bysmedjen, til højre Enghuset. Nederst Lottebakken med Lottehuset i baggrunden til venstre, Mosegården til højre.

NOTER:

i.....Det geologiske kort, der refereres til, er kortet, der medfølger bogen "Djurslands geologi" af Stig A. Schack Pedersen og Kaj Strand Petersen, GEUS 1997.

ii..... Ole Laursen 8. juli 1998

iii..... Liber Daticus, her citeret fra Randers Amts Årbøger 18, 1924, s. 71.